

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ГАРНІЗОНУ

ПОПОВА Світлана Миколаївна - доктор юридичних наук, професор Харківського національного університету внутрішніх справ;

ОСТАПЕНКО Інна Олегівна - здобувач кафедри загальноправових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК[342.951:355.512](477)

В статті розглянуті особливості юридичної відповідальності військових посадових осіб гарнізону як спеціальних суб'єктів правонарушення, досліджені специфічні риси військових службових правонарушень і встановлено стан військових службових правонарушень на сьогоднішній день в сучасній обстановці.

Ключові слова: відповідальність, військові службові особи, гарнізон, правопорушення, зловживання службовим становищем, перевищення службових повноважень.

Постановка проблеми

Необхідність вивчення інституту юридичної відповідальності військовослужбовців у складних політичних та соціально-економічних умовах реформування суспільства, в цілому, і у Збройних Силах, зокрема, не викликає сумніву. Одним з найважливіших завдань на сьогоднішній день є реальне забезпечення державної безпеки, підтримання на високому рівні бойової та мобілізаційної готовності Збройних Сил України і додержання суворого режиму законності в суспільних відносинах у сфері обороноздатності держави, в зв'язку з чим правове регулювання юридичної відповідальності військовослужбовців набуває особливого значення.

Останнім часом проблема відповідальності в соціально-правовому плані набула важливого значення, що пов'язано з корупцією, хабарництвом, безвідповідальністю у всіх структурах державної влади та управ-

ління, зокрема, й у сфері військової служби. Мають місце факти безкарності за вчинення корупційних діянь, військових адміністративних правопорушень, інших службових правопорушень військовослужбовцями, що викликає відчуження громадян, підрив авторитету Воєнної організації.

Особлива небезпека злочинної поведінки військових посадових осіб пов'язана з послабленням військового правопорядку та військової дисципліни, підривом авторитету закону, порушенням прав військовослужбовців, зниженням боєготовності та загрозою військової безпеки держави.

Виходячи з військового законодавства держави, військові службові особи гарнізону незалежно від військового звання, посади та специфіки службових відносин рівні перед законом. Офіційний статус особи не звільняє її від відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загальні теоретичні і практичні положення, що стосуються юридичної відповідальності і порядку її реалізації, відображені у працях В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, І.П. Голосніченка, Б.М. Ринажевського, М.І. Єропкина, Л.В. Ковалюка, А.Т. Комзюка, Б.М. Лазарева, І.В. Мартянова, Ю.С. Рябова, А.П. Шергіна, О.М. Якуби та інших науковців.

Дослідження, що стосуються специфіки правового статусу військовослужбовців, зокрема інституту відповідальності, у сфері

управлінської діяльності, проводили такі вчені, як М.В. Артамонов, М.В. Белоконов, М.І. Кузнєцов, О.Є. Луньов, В.В. Чумак, В.О. Шамрай. Розроблені ними положення мають побічне значення для з'ясування особливого статусу військовослужбовців як суб'єктів юридичної відповідальності, оскільки були сформульовані при вирішенні різноманітних завдань.

Метою даної статті є з'ясування суті й особливості юридичної відповідальності військових службових осіб гарнізону як спеціальних суб'єктів правопорушення, відповідності їх інтересам правової охорони встановленого порядку несення військової служби.

Виклад основного матеріалу

Військовослужбовці України притягуються до юридичної відповідальності, яка встановлена для громадян України, на загальних підставах, але з урахуванням їх правового стану. Як вже зазначалось, усі військовослужбовці, незалежно від військового звання та посади, рівні перед законом. Однак військовослужбовець з перших днів служби, разом з пагонами, покладає на себе особливу відповідальність за долю Батьківщини, за виконання обов'язків по її збройному захисту, пов'язаних з необхідністю беззаперечного виконання поставлених задач у будь-яких умовах, у тому числі з ризиком для життя.

Для військовослужбовця мало бути законослухняним громадянином, йому необхідно стати прикладом виконання свого військового обов'язку, а за порушення законів, порядку несення військової служби повинен нести юридичну відповідальність. На особливу увагу заслуговують військовослужбовці, які займають керівні посади та мають у своєму підпорядкуванні особовий склад за який несуть відповідальність та мають право притягувати їх до відповідальності, – військові службові особи.

Для підвищення ефективності правового регулювання та управління військовою організацією держави, територія України у військово-адміністративному плані розділена на окремі одиниці управління – гарнізо-

ни. Кожен гарнізон має свої органи управління. Органи управління військовим гарнізоном складаються зі службових осіб, які здійснюють функції командування. Головною фігурою у гарнізоні є начальник гарнізону, який призначається з метою забезпечення життєдіяльності гарнізону, зміцнення військової дисципліни та підтримання статутного порядку в межах гарнізону.

Під військовими службовими особами гарнізону розуміються начальники гарнізону, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

Виконуючи обов'язки державної військової служби, службові особи гарнізону представляють державу, реалізують її завдання й функції щодо забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності країни.

Конституція України закріпила принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який проявляється передусім у конституційному визначенні обов'язків держави. Відповідальність держави не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має певні ознаки юридичної відповідальності як застосування заходів публічно-правового характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання ними своїх обов'язків.

Військові службові особи гарнізону у межах своїх повноважень самостійно ухвалюють рішення, крім випадків, передбачених законодавством, і несуть за свої протиправні дії або бездіяльність відповідальність у встановленому законом порядку. Зі статті 26 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» випливає, що така відповідальність може бути дисциплінарною, адміністративною, матеріальною, цивільно-правовою та кримінального характеру [1].

Досліджуючи види юридичної відповідальності військових службових осіб гарнізону та військовослужбовців в цілому,

варто звернутися до зарубіжного досвіду правового регулювання питань, пов'язаних з юридичною відповідальністю військовослужбовців. Континентальна (європейська) правова система, яскравими представниками якої виступають, насамперед, Франція і Німеччина, виділяє три режими (виду) юридичної відповідальності: кримінальну, цивільно-правову та адміністративно-правову. Адміністративно-правова відповідальність, що характеризує взаємини між державними службами та окремими громадянами (в тому числі і військовослужбовцями), у свою чергу, включає в себе, поряд з дисциплінарною відповідальністю, матеріальну (у Франції – фінансову) відповідальність військовослужбовців [2, с. 17].

Юридична відповідальність завжди передбачає застосування тієї або іншої норми відповідної галузі права або використання норм різних галузей права при встановленні відповідальності військових службових осіб. Юридична відповідальність виникає з моменту вчинення правопорушення, закон пов'язує її появу саме з правопорушенням, оскільки відновлення порушеного права здійснюється шляхом притягнення правопорушника до юридичної відповідальності, відшкодування шкоди та відновлення первісного стану порушених правовідносин.

Дотримання норм законодавства військовими службовими особами гарнізону, виконання ними обов'язків військової служби забезпечується різними видами юридичної відповідальності, які можна поділити на дві групи.

Першу групу складають кримінальна та адміністративна відповідальність, оскільки вони забезпечують виконання приписів правових норм усіх галузей права. Питання про притягнення до такої відповідальності вирішується судовими або спеціально уповноваженими органами у порядку, визначеному законодавством.

До другої групи можна віднести дисциплінарну та матеріальну відповідальність військових службових осіб гарнізону [3, с. 27].

Військових посадових осіб гарнізону, як інших правопорушників, можна притягнути до юридичної відповідальності лише за

наявності певних підстав, умов, чітко визначених у законодавстві. Варто звернути увагу, що офіційний статус особи, військове звання, посада не звільняють особу від відповідальності. Юридична відповідальність військових службових осіб гарнізону здійснюється шляхом застосування до них заходів впливу, в тому числі й примусового характеру.

Дисциплінарна відповідальність. Військова дисципліна – це бездоганне та неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України. Вона ґрунтується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі. [5]

Сутність військової дисципліни, обов'язки військовослужбовців щодо її додержання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, права командирів (начальників) щодо їх застосування визначає Дисциплінарний статут Збройних Сил України (далі – ДСЗСУ). Усі військовослужбовці Збройних Сил України незалежно від своїх військових звань, службового становища та заслуг керуються вимогами цього Статуту.

Відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України у разі порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності – накладити дисциплінарне стягнення. За вчинення адміністративних правопорушень військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність також за ДСЗСУ, за винятком випадків, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Так В.М. Александров визначає «дисциплінарний проступок військовослужбовця» як протиправне, суспільно шкідливе, винне діяння, що полягає в невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцем своїх службових повноважень, наданих йому відповідно до займаної посади, а також інших, закріплених у нормативно-правових актах обов'язків, що заподіює державі й сус-

пільству суттєву шкоду, за яку передбачено дисциплінарну відповідальність [6, с.134-135].

С. С. Тюрін формулює військовий дисциплінарний проступок як порушення військовослужбовцем обов'язків (невиконання чи неналежне виконання), покладених на нього по службі Законами України, військовими статутами, наказами та іншими нормативними актами органів військового управління, командирів і начальників, якщо у вчиненому немає ознак злочину [7, с.143].

Виходячи з принципу єдиноначальності, важливе місце при визначенні обсягу юридичної відповідальності відводиться військовим службовим особам гарнізону, які мають право притягувати до відповідальності підлеглий особовий склад. Особливістю дисциплінарної відповідальності військових службових осіб гарнізону є їх відповідальність за правомірність (неправомірність) накладення стягнень на підлеглих.

Командир, як особа, що несе відповідальність за військову дисципліну в підпорядкованому йому підрозділі, має широкі повноваження у сфері дисциплінарної влади. Встановити повний перелік дисциплінарних проступків неможливо, і кожен командир на власний розсуд може визнавати те чи інше діяння проступком та накладати (чи не накладати) за його вчинення стягнення. Ситуативність, як ознака дисциплінарного проступку, супроводжує кожен факт правопорушення.

З моменту оголошення мобілізації на території України, в умовах проведення антитерористичної операції неухильно зростає кількість надходжень у суди скарг військовослужбовців на неправомірні дії військових посадових осіб, що стосуються незаконного притягнення до дисциплінарної та матеріальної відповідальності. Так, за офіційними даними Головного військового прокурора України за останній рік за вимогою військових прокурорів до дисциплінарної відповідальності притягнуто 5 066 службових осіб [4].

Не виключається, що військова служба особа може виявляти надмірну вимогливість, несправедливість і навіть жорстокість до підлеглих, формально дотримуючись усіх

вимог щодо застосування дисциплінарних стягнень, а може, навпаки, залишати без уваги значні правопорушення, що потребують покарання. Військовій дисципліні заподіює шкоду і те, й інше, і тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Саме тому сьогодні стає нагальним питання щодо упорядкування та чіткого визначення дисциплінарних проступків та встановлення повноважень військових службових осіб гарнізону щодо притягнення підлеглих до відповідальності.

Діяльність органів військового управління гарнізону щодо реалізації юридичної відповідальності військовослужбовців здійснюється в межах відповідних посадових повноважень військових посадових осіб і є однією з найважливіших складових (поряд з бойовою підготовкою, виховною роботою) військово-адміністративної та розпорядчої діяльності.

Ефективність діяльності військових службових осіб щодо реалізації юридичної відповідальності військовослужбовців в нових умовах будівництва Збройних Сил повинна визначатися двома факторами:

- найбільш повним втіленням у армійське життя принципів єдиноначальності, централізації та військової дисципліни;
- розвитком і становленням найбільш дієвих механізмів нагляду за діяльністю органів військового управління і військових посадових осіб, її контролю та обліку з боку держави і суспільства.

Відсутність дієвих наглядових і контрольних механізмів в армії призводить до вчинення корисливих і насильницьких злочинів, військових адміністративних правопорушень, інших правопорушень, значна частина яких приховується командуванням від обліку.

Матеріальна відповідальність. Одним із видів юридичної відповідальності є матеріальна відповідальність, яка виступає важливим засобом впливу на поведінку військовослужбовців на рівні з іншими видами відповідальності.

Військові службові особи гарнізону несуть матеріальну відповідальність на рівних підставах з іншими військовослужбовцями за наявності:

- а) заподіяння прямої дійсної шкоди;
- б) їх протиправної поведінки;
- в) причинного зв'язку між протиправною поведінкою і настанням шкоди;
- г) вини в заподіянні шкоди.

Метою матеріальної відповідальності військових службових осіб є відшкодування заподіяного матеріально збитку.

Військові службові особи гарнізону можуть притягатися до одного з таких видів матеріальної відповідальності:

- а) обмежена матеріальна відповідальність;
- б) повна матеріальна відповідальність;
- в) кратна матеріальна відповідальність.

Для матеріальної відповідальності військових службових осіб гарнізону, як і для інших військовослужбовців, характерним є те, що вона має комплексний характер, тобто може застосовуватись разом з іншими видами відповідальності. Відшкодування шкоди провадиться незалежно від притягнення осіб до дисциплінарної чи кримінальної відповідальності за дію (бездіяльність), якою заподіяно шкоду державі.

Адміністративна відповідальність. Особливістю адміністративної відповідальності військовослужбовців, у т.ч. військових службових осіб, є те, що останні несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. Як справедливо зазначає А.Т. Комзюк, такі проступки не перестають бути адміністративними, а лише відбувається заміна одного виду юридичної відповідальності на інший [8, с.101].

Лише за вчинення окремих правопорушень військові службові особи гарнізону притягуються до адміністративної відповідальності на загальних підставах відповідно до ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [9]. Це зумовлено тією обставиною, що прямо зазначені в статті правопорушення, за які відповідальність настає на загальних підставах, не відображають специфіку військової служби і тому військовослужбовці в цьому разі не виступають спеціальними суб'єктами відповідальності. Тому, на відміну від дисциплінарної відповідальності, застосування до військових службових осіб гарнізону адміністративних стягнень має позаслужбовий

порядок. Питання про притягнення до відповідальності вирішують не відповідні начальники, а уповноважені державою органи та посадові особи. Вони виявляють правопорушення, з'ясовують характер, обставини правопорушення та приймають відповідне рішення. Якщо є необхідність, застосовують адміністративне стягнення та забезпечують його виконання.

З прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладання обов'язків в особливий період» [10], що набрав чинності 05.03.2015, запроваджено адміністративну відповідальність військовослужбовців за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених Главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

Аналізуючи військові адміністративні правопорушення, за вчинення яких військових службових осіб гарнізону притягують до адміністративної відповідальності, на особливу увагу заслуговують:

- ст. 172-13 КУпАП – Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем;
- ст. 172-14 КУпАП – Перевищення військовою службою особою влади чи службових повноважень;
- ст. 172-16 КУпАП – Бездіяльність військової влади.

Ці правопорушення характеризуються спеціальним суб'єктом їх вчинення, якими виступають військові службові особи гарнізону, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

За даними з офіційного веб-порталу Головного військового прокурора України за останній рік збільшилася кількість правопорушень, вчинених військовими службовими особами. Так, встановлено факти навмисного вчинення військовими службовими особами дій, які явно виходять за межі прав і

повноважень, наданих їм законом, статутами, положеннями; встановлено факти незаконного використання транспортних засобів військовими службовими особами в особистих інтересах [4].

В. М. Дубровін та Ю. І. Мігачов, вважають, що особливість адміністративної відповідальності військовослужбовців полягає у тому, що Збройні Сили України та інші військові формування – це специфічні організації, у яких службові відносини регулюються на основі принципів централізації, єдиначальності і військової дисципліни в управлінні військами [2, с. 47].

Таким чином, адміністративна відповідальність військових посадових осіб гарнізону характеризується подвійною природою: по-перше, це адміністративна відповідальність перед державою за вчинення адміністративного правопорушення на загальних підставах; по-друге, це дисциплінарна відповідальність за вчинення адміністративного правопорушення.

Кримінальна відповідальність. Кримінальний закон щодо військовослужбовців, які вчинили військове злочинне діяння, розглядає покарання як спеціальний вид військового виховання, запобіжні цілі якого повинні бути спрямовані, насамперед, на утримання військовослужбовців від злочинних посягань, що визначаються у Кримінальному Кодексі України (ККУ) як військові злочини. Досягнення зазначених цілей забезпечується можливістю призначення різноманітних видів покарань, передбачених ст.51 Кримінального Кодексу України, в тому числі спеціальних, які можуть бути застосовані лише щодо військовослужбовців, на підставі ст.ст.58, 60, 62 Кримінального Кодексу України. Крім того, за скоєння тяжкого злочину військовослужбовець вироком суду може бути позбавлений військового звання [11].

Військово-службові відносини поділяються на загальні та спеціальні. Загальні військові відносини – це ті, суб'єктами яких є всі військовослужбовці. Спеціальні – встановлюються в особливих сферах військово-службової діяльності, пов'язаної з вирішенням певних завдань, їхніми суб'єктами є не всі, а лише окремі категорії військовослуж-

бовців, до яких належать і військові службові особи гарнізону.

Таким чином, з урахуванням особливостей правового положення військових службових осіб гарнізону, останні можуть бути притягнені до відповідальності не лише за вчинення загально кримінальних та загальновійськових злочинів, але й за вчинення особливих військових злочинів, суб'єктами яких можуть бути військові особи, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій.

З аналізу Розділу XIX Кримінального кодексу України всі військові злочини можна розділити на групи в залежності від об'єкту злочинного посягання. Військові злочини в особливих сферах військово-службової діяльності, спеціальним суб'єктом яких є військова службова особа, складають групу – військові службові злочини:

- а) Стаття 425. Недбале ставлення до військової служби;
- б) Стаття 426. Бездіяльність військової влади;
- в) Стаття 426-1. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.

В історії кримінального законодавства України серед військових службових злочинів законодавець виділяв ст. 423 (зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем). Однак 21 лютого 2014 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції». Цим Законом з Кримінального кодексу України виключено ст. 423 (зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем) [12, с. 12].

Декриміналізація спеціальної норми щодо кримінальної відповідальності за зловживання військовою службовою особою владою не означає, що за подібні дії військових службових осіб більше не передбачена кримінальна відповідальність. Нині дії військових службових осіб у разі їх зловживання владою або службовим становищем необ-

хідно буде кваліфікувати в якості загальнокримінального злочину за ознаками, передбаченими ст. 364 Кримінального Кодексу України (зловживання владою або службовим становищем).

Як зазначає М.І. Хавронюк: «у більшості кримінальних кодексів держав Європи, крім держав СНД, не передбачено відповідальності за зловживання владою чи службовим становищем та за перевищення влади чи службових повноважень. Зазвичай кримінальна відповідальність установлена тільки за конкретні, чітко визначені дії, що становлять собою спеціальні випадки незаконного використання службового становища. Такий стан речей є результатом дії принципу правової визначеності, за яким кожен західний чиновник і посадовець чітко знає, що він може робити, а чого – не може» [13].

За останні роки майже в два рази зросла кількість злочинів за перевищення військовою службовою особою влади. Більше половини з них склали посягання на військове майно і державні кошти.

У 2015 році ситуація з військовою службовою злочинністю залишається складною, корупція та службова злочинність проникають у вищі військові ешелони, створюючи загрозу военній безпеці держави. Так, Головний військовий прокурор зазначив: «Збільшилася кількість корупційних проявів – присвоєння, розтрати і перевищення службових повноважень. За останній рік розпочато 97 кримінальних проваджень, у яких встановлені збитки на загальну суму 647 млн. грн. та понад 20 млн. дол. США» [4].

Необхідно відмітити, що перевищення та зловживання владою військовою службовою особою мають велику латентність.

Висновки

Особливості юридичної відповідальності військових службових осіб гарнізону впливають із специфіки військової служби та посади, яку вони обіймають, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, тобто визначаються особливим характером військово-службових відносин (субординація, військова дисципліна) і виконуваних завдань (забезпечення бойової готовності

з метою здійснення збройного захисту Вітчизни для забезпечення цілісності та недоторканності території держави).

Найменше порушення порядку військово-службових відносин військовим керівництвом гарнізону може негативно позначитися на боєздатності всіх військових частин і з'єднань в межах гарнізону і в кінцевому рахунку завдати шкоди оборонній могутності України.

Юридична відповідальність військових службових осіб є необхідним правовим засобом надійної охорони військового правопорядку від порушень, свого роду гарантією його міцності і непорушності, а також забезпечує боєготовність та боєздатність Збройних Сил України.

Література:

1. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : затв. законом України від 24 берез. 1999 р. № 548-XIV // Військові статuti Збройних Сил України. – К. : Атіка, 2006. – 432 с.
2. Дубровин В.Н, Мигачев Ю.И. Юридическая ответственность военнослужащих. – М., 2000. – С. 208.
3. Чудик-Білоусова Н.І. Організаційно-правові проблеми матеріальної відповідальності військовослужбовців: дис. ... канд. юрид. наук / Чудик-Білоусова Н.І. – Ірпінь, 2004. – 196 с.
4. Персональний сайт Головного військового прокурора України А.В. Матіоса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://matios.info>.
5. Дисциплінарний статут Збройних Сил України : затв. законом України від 24 берез. 1999 р. № 551-XIV // Військові статuti Збройних Сил України. – К. : Атіка, 2006. – 432 с.
6. Александров, В.М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Вячеслав Михайлович Александров. – Х., 2008. – С. 134 – 135.
7. Тюрин, С. С. Дисциплинарная ответственность военнослужащих Вооруженных Сил Украины : дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.07 / Сергей Сергеевич Тюрин. – Х., 2002. – 176 с.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості юридичної відповідальності військових службових осіб гарнізону як спеціальних суб'єктів правопорушення, досліджено специфічні риси військових службових правопорушень та встановлено стан військової службової злочинності на сьогоднішній день в сучасній обстановці.

SUMMARY

The article deals with the peculiarities of the legal responsibility of military officers of the garrison as special subjects offense investigated specific features of military service offenses and established a military state crime to date in a modern setting.

8. Комзюк А. Т. Застосування заходів дисциплінарного впливу до працівників органів внутрішніх справ, які вчинили адміністративні проступки / А. Т. Комзюк // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1999. – Вип. 8. – С. 101–104.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/80731-10>.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладання обов'язків в особливий період : Закон України від 5 лютого 2015 року № 158-VIII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/158-19>.

11. 11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III – [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

12. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін.; за ред. М. І. Панонова. – Х.: Право, 2011. – С. 19.

13. Українська правда. – 6 жовтня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/article>.

14. Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: затв. законом України від 24 березня 1999 р. №550-XIV // Військові статuti Збройних Сил України. – К. : Атіка, 2006. – 432 с.

15. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі» від 23.06.1995 №243/95-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1069.794.2>.